LXX. évfolyam, 46. szám, 2026. november 13.

Kontra Miklós

Nyelvjárásmentes

magyar színészképzés

PUBLICISZTIKA - LXX. évfolyam, 46. szám, 2026. november 13.

Elöljáróban

Csak 1986-ban jártam életemben először Jugoszláviában, s akkor megnéztem pár előadást az Újvidéki Magyar Színházban is. Rögtön föltűnt, hogy a színészek nyelvjárásban, tájszólással beszélnek a színpadon, például az *ember* szó első és második magánhangzóját másképp ejtik, mint a magyarországi színészek: az első *e* jól hallhatóan nyíltabb, mint a második. Olyasmi, mint amikor „vonalat húzott a bé és áff pontok között” egy mértanórán Illyés Gyula, amit a *Puszták népé*ben írt le.

Egy 2020-ban megjelent könyvben[1] olvashatjuk: „A mai erdélyi színpadi nyelvnek továbbra is be kell töltenie a nyelvi minta szerepét. Ez részben kellően képzett beszédtechnikát jelent, részben pedig a kellő egyensúlyt a standard és az erdélyi köznyelv regionális vonásai között. A színészjelöltek kiválasztása és a színészképzés ebben láthatóan a magyarországi példát követi: »nyelvjárásmentes« kíván lenni. Pedig az élőnyelvhez való közelítés a közönséghez való közeledést és az erdélyi nyelvi színesség hagyományának folytatását is szolgálná.” Tehát a mai erdélyi színpadi nyelv, az erdélyi színészek „nyelvjárásmentesek”.

A színészek tájszólása

A nyelvjárási beszéd levetkőzése, az ettől való megszabadulás persze sok magyarországi színészt is érint. Egy színésznő az ezredforduló táján egy interjúban elmondta, hogy a főiskolai évei óta rengeteget fejlődött a „hangberendezése”, a tájszólása nem olyan erős már.

De vannak ennél sokkal megrázóbb történetek is, például Avar Istváné. Ő szülőfalujában, Egercsehiben szegény bányászgyerekként élt tizennyolc éves koráig, amikor 1949-ben jelentkezett a Színművészeti Főiskolára. Sikeresen fölvételizett. A Főiskolán egyik tanára már az első órán azt mondta neki: „Kisfiam, ha három hónap alatt nem szoksz le a ronda beszédedről, kirúglak…” Avar István ugyanis palócosan beszélt a Főiskolán is, másképp nem tudott beszélni. Nem akarta, hogy kirúgják, ezért, amint egy interjúban [2] elmondta, idézem: „Esténként, tíz óra után a kollégiumi fürdőszobában gyakoroltam, gombostűvel a kezemben, amit a combomba szúrtam, ha elfáradtam.” Hogy mekkora feladatot kellett megoldania, azt ki-ki megtapasztalhatja, ha megpróbálja az *a* és az *á* hangokat egymás helyett ejteni beszédében. A palócok *màdār*-t ejtenek a köznyelvi *madár* helyett, *hàtār*-t a köznyelvi *határ* helyett, és így tovább, mindenhol. Ennek az óriási feladatnak azonban életkori korlátai vannak. A nyelvészek tudják (amit a nem nyelvészek nem tudnak), hogy egy új akcentust hétéves korig bárki tökéletesen el tud sajátítani, ha van kitől megtanulnia, tehát ha egy beregszászi gyermek hétéves kora előtt elkerül Palócföldre, tökéletesen megtanulja a palóc kiejtést. Később, hét- és tizennégy éves kor között a kiejtéstanulás sikeres vagy sikertelen voltát nem lehet megjósolni. Tizennégy éves kor után azonban már lehetetlen egy új kiejtést jól megtanulni.[3] Avar [illegible]vel idősebb volt már, amikor főiskolás lett, az új kiejtés

Cookie beállítás

megtanulása tőle emberfeletti erőfeszítéseket követelt. A Színművészeti Főiskola tanára teljesen irreális követelmény elé állította a palóc diákot.

Összehasonlíthatatlanul szerencsésebb volt Borbély Alexandra, aki szlovákiai palóc szülőfalujában tanult meg magyarul, de már Komáromban volt gimnazista, és mire fölvételizett Pesten a Színművészetire, megtanult „szépen, pestiesen” is beszélni. Ő a mai napig kettős nyelvű: szülőfalujában, Nagycétényben palócul beszél, de Magyarországon „szépen, pestiesen”.[4]

A színész tájszólása hozzátartozhat identitásához is. Erről írt nemrég Ascher Tamás a Lukáts Andorról szóló nekrológjában,[5] idézem: „Elképesztő konokság szorult belé. Minden rendező megtestesült álma volt, tele ötlettel, kreativitással, szürreális fantáziákkal – de harcolt is a rendezőkkel, minél közelebb állt hozzájuk, annál inkább. Én pedig beleálltam a harcba: nem akartam belenyugodni, hogy számára morális kérdés, emberi tartása alappillére, hogy tájszólását megőrizze; hogy gyakran sisegő s hangzóját nem hajlandó javítani – mintha valamiféle behódolásra akarnám kényszeríteni, silány kompromisszumra…” Lukáts Andornak morális kérdés, emberi tartása alappillére volt, hogy ne hagyja el tájszólását, és Ascher Tamás ebbe nem akart belenyugodni.

A magyar standardista kultúra

A magyarországi magyarok az 1950-es évek óta standardista nyelvi kultúrában élnek. Ez röviden azt jelenti, hogy a világháború utáni magyar nyelvművelés azt a célt tűzte ki, s ebben elég sikeres is volt, hogy egységesítse, homogenizálja a magyarok beszédét is, és írását is. Az akadémiai helyesírási szabályzatok 1950-től kezdődően a nyelvjárási változatokat kiszorították, s a helyesírás funkciói között megjelent a köznyelvi kiejtés őrzése is. „A homogenizálásra törekvő szemlélet értelmében minden, ami megbontja az egységet, vagyis a változatosság bárminemű formája, kerülendő” – írja Vargha Fruzsina Sára egy kitűnő tanulmányában.[6] Felhívja a figyelmet arra is, hogy a *Nyelvművelő kéziszótár,*[7] amely letölthető oktatási segédanyagként az Oktatási Hivatal által fejlesztett Digitális Tankönyvtárból is, a nyelvjárásokról egyebek közt ezt írja: „A nyelvjárások visszaszorulása egyrészt szükségszerű következménye a nyelvi egységesülésnek, másrészt akadályokat távolít el az általános megértés útjából.” A homogenizálás tehát ma is dívik, szinte „szükségszerűen”. Egy országos reprezentatív vizsgálatból[8] tudjuk azonban, hogy az írástudó magyarországi felnőttek fele, kétharmada, néha 90 százaléka képtelen megfelelni beszédében vagy nyelvi ítéleteiben a nyelvhelyességi elvárásoknak. Mi több, nemcsak az írástudó magyarok zömével ez a helyzet, hanem legjobb íróinkat, költőinket is nyelvhelyességi gondok gyötrik – Margócsy István[9] kitűnő tanulmányában Révai Miklóstól Nagy Lászlóig idézi a „nem tudunk magyarul” típusú nyilatkozatokat.

A magyar standardista kultúra, a standard (helyes) magyar nyelv szükséges használatával kapcsolatos vakhit azonban azzal is jár, hogy a „helytelenül” beszélő magyarokat a „helyesen” beszélők társadalmilag diszkriminálják. Az ilyen diszkriminációt sok helyen gyakorolják a „helyesen” beszélők: minden iskolában, minden egyetemen, számtalan állásinterjút követő döntésben, s mint Avar István esetében láttuk, egykoron a Színművészeti Főiskolán fölvételi vizsga után is. Az ilyen diszkriminációnak nyelvtudományi szempontból nincs semmilyen alapja, de a magyar társadalomban, miként sok más társadalomban is, ez a hierarchizálás teljesen elfogadott. Ránk is érvényes az, amit egy amerikai nyelvész, Lippi-Green az USA-ról ír: „A nyelvi hierarchizálás oly mértékben beivódott a társadalomba, hogy már nem is látjuk lényegét. Nem is szabadkozunk, amikor megváltoztathatatlan nyelvhasználati jegyek alapján társadalmilag kirekesztünk embereket.”[10]

A nyelv identitásképző szerepe

Ma már nyelvészek számára nyilvánvaló, hogy a nyelv identitáskifejező szerepe legalább olyan fontos, mint gondolatközlő funkciója, sőt minden ódleges is.

Cookie beállítás

2023 tavaszán tartottam egy Zoom-kurzust a kolozsvári egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékén, s ekkor egy diák az egyik írásbeli házi feladatát a következőképp kezdte:

„Csíkszentsimoni székely leány vagyok, aki mai napig suksüköl, akinek *A macska a házba van* típusú mondatok normálisak, és hallom a különbséget a *hëgyës* és *hëgyes*[11] között.

A kisiskolás évek azzal teltek, hogy kineveljék belőlünk a *nem lássuk* típusú megjegyzéseinket, mondván: *ez így nem helyes / nem így kell mondani*. És miután ötödik osztálytól felkerültem a szeredai iskolákba, ez a helyzet még rosszabb lett, mivel már az osztálytársaimtól is kaptam a korrigáló megjegyzéseket. Ez borzasztó önértékelési gondokat okozott nekem, mivel mindig úgy éreztem, én kevesebb vagyok, mint azok, akik azt mondják, *látjuk*. Éppen ezért, amikor a színházból kijövet egy mikrofont toltak elém, hogy elmondjam, milyen volt, a nyelvem nem engedelmeskedett nekem, azt sem tudtam, mit makogok, csak arra figyeltem, nehogy elsüssek egy *lássuk*ot.”

Ennek a csíkszentsimoni leánynak a története bárkit meggyőzhet arról, hogy a nyelvi stigmatizálásnak és diszkriminációnak identitásromboló hatása is van.

Egy brit nyelvész, Abercrombie,[12] aki már több mint fél évszázaddal ezelőtt rámutatott a társadalmi osztály szerinti, a rasszon alapuló és a nyelvi alapú diszkrimináció párhuzamaira, így az angol R(eceived) P(ronunciation) használatának vagy az attól eltérő akcentusok használatának társadalmi következményeire is, a következőt írja: „Az akcentus-korlát olyan, mint a bőrszín-korlát – sok ember szerint, akik a korlát előnyös oldalán vannak, ez teljesen észszerű korlát.”

Meg lehetne változtatni a magyar színészképzést?

Ha a magyar színpadi beszéd „az eszményi kiejtés zsinórmértéke”,[13] s ha a homogenizáló nyelvpolitika komoly társadalmi károkat okoz, és sokaknak rombolja az identitását is, akkor beláthatjuk, hogy a nyelvjárásmentes magyar színpadi beszédet és színészképzést legalábbis enyhíteni kellene.

Ma Magyarországon működtetik, éltetik és újratermelik a magyar standard nyelvi ideológiát és az általa megalapozott társadalmi diszkriminációt. Ebben szerepet játszik az akcentus- és nyelvjárásmentes színészképzés is. Ennek megváltoztatása nem könnyű feladat, de nem is megoldhatatlan. Hozzá kellene fogni, apránként és kitartóan.

Duró Győző (1953–2026) emlékének, aki tavalyi beszélgetésünk alkalmával sok mindenben egyetértett velem.

[1] Péntek János – Benő Attila: *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Kolozsvár–Budapest: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó, 215–216. oldal.
[2] https://www.ujsagmuzeum.hu/avar-istvan/
[3] Chambers, J. K.: *Sociolinguistic Theory: Linguistic Variation and its Social Significance*. Revised edition. Oxford: Wiley-Blackwell, 2009. Lásd: 106. és 175. oldal.
[4] Borbély Alexandra, 2018. Milyen lehet csak egyvalamilyennek lenni… https://www.youtube.com/watch?v=Wo3HP1jwuIU
[5] Ascher Tamás: Lukáts. *Élet és Irodalom*, 2025/6., február 7., 12. oldal.
[6] Vargha Fruzsina Sára: *Nyelvhelyesség és dialektológia*. *Magyar Nyelvőr* 150 (2026): 208–225.
[7] Grétsy László – Kemény Gábor: *Nyelvművelő kéziszótár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2005. Az idézet a 412. oldalon olvasható.
[8] Kontra Miklós szerk.: *Nyelv és társadalom a rendszerváltáskori Magyarországon.* Budapest: Osiris Kiadó, 2003.
[9] Margócsy István: *„Istennőm, végzetem, mindenem, magyar nyelv!”: A magyar nyelv kultikus megközelítései*, 2. rész. *Beszélő,* 2006/11: 90–98. Lásd a 96–97.

Cookie beállítás

[10] Lippi-Green, Rosina: *English with an accent: Language, ideology and discrimination in the United States*. New York: Routledge, 1997, 241. oldal, saját fordításom.
[11] Az első szó jelentése: szúrós, a másodiké: hegyvidékes.
[12] Abercrombie, D.: *RP and local accent*. In: Ugyanő, szerk., *Studies in Phonetics and Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 1951/1965. Az idézet a 13–14. oldalon van (saját fordításom).
[13] Lásd: Grétsy László – Kovalovszky Miklós főszerk.: *Nyelvművelő kézikönyv,* második kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985, 814. oldal.

A szerző további cikkei

AZ ÉRTELMEZŐ SZÓTÁR KÁLVÁRIÁJA
LXIX. évfolyam, 7. szám, 2025. február 14.

MŰSZAKI ÉS BÖLCSÉSZ
LXIII. évfolyam, 6. szám, 2019. február 8.

ÚJABB NYELVI GENOCÍDIUM
LX. évfolyam, 47. szám, 2016. november 25.

IMPRESSZUM ADATKEZELÉSI TÁJÉKOZTATÓ OFFLINE MÉDIA ONLINE MÉDIA KAPCSOLAT

Élet és Irodalom 2026

Cookie beállítás